

*„Eroi și martiri ai clasei muncitoare“. Biografia, ca tehnică a propagandei comuniste**

Cristina Diac

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (Academia Română) București

cristinadiac2003@yahoo.com

Abstract:

Studiul de față își propune să discute o manieră de instrumentare a limbajului în folosul puterii politice în primii ani ai regimului comunist din România. Prima parte intenționează să explice trei noțiuni: partidul comunist din România între 1921-1944; biografia - locul, rolul și evoluția ei în timpul regimului comunist; «erou al clasei muncitoare». A doua parte discută tehnicile de falsificare a istoriei, așa cum rezultă ele din biografiile eroice ale militanți comuniști destinate publicului larg, apărute în anii 1945 și 1949.

Cuvinte cheie: Comunismul; România; Propaganda

Abstract:

“Working class heroes and martyrs”. The biography as technique of communist propaganda. This study aims to discuss a way of dealing with language in favor of political power in the early years of the communist regime in Romania. The first part is focused on three subjects: Communist Party of Romania between 1921-1944; biography - its place, role and evolution during the communist regime, “working class hero”. The second part discusses the tools used to falsify history, as they result from the hagiographic biographies of communist militants directed to the public and appeared from 1945 to 1949.

Keywords: Communism; Romania; Propaganda

Interzis 20 de ani, între 1924-1944, Partidul Comunist din România (PCdR) a ajuns forță politică de guvernământ în primul cabinet instalat la București după ieșirea României din alianța militară cu Germania și Italia, la 23 august 1944. Ascensiunea rapidă a partidului comunist, din spatele gratiilor în guvern, s-a datorat exclusiv contextului geopolitic creat la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, tradus în plan practic prin presiunile exercitate de Moscova pentru cooptarea comuniștilor la guvernare. După o perioadă de coabitare cu partidele consacrate – Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal și Partidul Social-Democrat, în 1948 formațiunea comuniștilor a devenit unica¹ structură politică legală în statul român.

La capătul celui de-al doilea război mondial, pentru cea mai mare parte a populației partidul comunist reprezenta o necunoscută. Cu excepția fidelității absolute față de URSS, definitorie pentru această formațiune și cunoscută ca atare, liderii, istoria partidului, platforma politică a acestuia erau un mister pentru majoritatea populației. Mai mult, istoria partidului avea multe pete albe chiar și pentru puținii săi membri și simpatizanți: statutul de grupare clandestină organizată pe orizontală, în sistem de celule, a obturat serios relația dintre eșaloanele inferioare și conducerea PCdR, precum și pe cele dintre membri de partid obișnuiți². Pe fondul deficitului major de legitimitate, după 23 august 1944 a început operațiunea de popularizare a istoriei partidului comunist.

PARTIDUL COMUNIST DIN ROMÂNIA ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

Fondat în 1921, prin sciziunea stângii, după un model aplicat pretutindeni în Europa din dispozițiile Internaționalei a III-a, PCdR s-a poziționat în scurt timp pe o platformă de ostilitate față de ordinea de drept instituită în România după primul război mondial. În decembrie 1923, la Conferința a VI-a a Federației Comuniste Balcanice, pentru România au fost votate trei rezoluții: asupra situației generale, în chestiunea agrară și a treia în problema națională. Aceasta din urmă conținea

* This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS-UEFISCDI, project number PN-II-RU-PD-2011-3-0260.

¹ Cu excepția unor formațiuni politice satelitare ori disidențe din vechile partide, gravitând în jurul PCR, fără influență reală în societate, care au dispărut treptat de pe scena politică. De pildă Partidul Național Liberal-Petre Bejan (succesorul PNL-Tătărescu, disidență din PNL care a acceptat în 1945 colaborarea cu PCR) a dispărut de la sine în cursul anului 1948, fără un act administrativ. În februarie 1949, o parte a Partidului Național Popular (fostă Uniunea Patrioților, partid al intelectualilor câștigați de PCR) a fuzionat cu PCR. Partidul Țărănesc Democrat a dispărut în cursul anului 1948. Partidul Național Țărănesc - Anton Alexandrescu a fuzionat în ianuarie 1948 cu Frontul Plugarilor, care la rândul lui a fost dizolvat în 1953. Pentru chestiunea partidelor politice în perioada de tranziție și primii ani ai regimului comunist, (Cătănuș, 2012, și Onișoru, 1996).

² De pildă Gavril Birtaş, membru în Secretariatul CC al PCdR în anii 1940-aprilie 1941, înțrebat în 1966 despre ceilalți colegi din conducerea partidului, a declarat că nu îl cunoscuse niciodată personal pe Zighelboim Ștrul, membru al aceleiași structuri ca și Birtaş. ANIC, Colectia Amintiri, memorii și însemnări ale unor personalități despre situația economico-socială și politică din România (Colectia 60), dosar 325/1966, f.5.

teza autodeterminării până la despărțirea de statul român a provinciilor unite cu Vechiul Regat la finele primului război mondial. Validată de următorul Congres al Cominternului³, teza autodeterminării unor părți din teritoriul statului român până la completa desprindere a fost inclusă în programul politic al PCdR la Congresul al III-lea, organizat în august 1924, la Viena.

Adoptarea unor teze ostile statului nu a rămas fără urmări. Presa legală a partidului a început să popularizeze noutățile impuse de Comintern. La finele lui decembrie 1923-începutul lui ianuarie 1924, imediat ce a revenit în țară, au fost arestați membrii delegației PCdR care admiseseră la Moscova teza autodeterminării. Confruntate cu o situație inedită⁴, pe parcursul anului 1924 autoritățile au perfectat cadrul legislativ necesar interzicerii partidului extremei stângi. Seria de măsuri luate împotriva partidului comunist în 1924, soldate cu interzicerea acestuia în decembrie 1924 a fost în directă legătură cu rezoluția în chestiunea națională, adoptată în decembrie 1923 de Federația Comunistă Balcanică. În ciuda propagandei care amprentează lucrările de istorie a partidului comunist apărute înainte de 1989, legătura de cauzalitate dintre cele două evenimente a recunoscută chiar și de istoricii oficiali ai regimului⁵.

Astfel, inserarea în programul politic a unui punct complet ostil tânărului stat unitar român a condamnat partidul comunist la o definitivă marginalitate. Între cele două războaie mondiale, oferta sa politică a fost găsită interesantă mai ales de unii dintre minoritarii ce nu se regăseau în statul național român (preponderent maghiari și evrei). Interzis de autorități, lipsit de un real suport popular și măcinat de un endemic conflict intern, partidul comunist din România a gravitat mereu în zona gri a disoluției.

Ajuns la putere imediat după 23 august 1944 grație presiunilor făcute de sovietici, partidul comunist aducea cu sine un important bagaj negativ. Pentru a surmonta handicapul reprezentat de istoria prea puțin glorioasă a partidului, aceasta a fost resemnificată, inclusiv cu ajutorul unor artificii discursive. Prima cauză a marginalității – interzicerea de către autoritățile regimului anterior, «burghezo-moșieresc» după cum era el definit de ideologia marxist-leninistă –, a fost lesne de convertit într-un fapt pozitiv, folositor prezentului. Ar fi trebuit justificate impopularitatea și incoerența internă.

BIOGRAFIA ÎN ISTORIOGRAFIA ȘI PROPAGANDA REGIMULUI COMUNIST

Relativ repede după 23 august 1944 a debutat operațiunea de popularizare a istoriei mișcării comuniste interbelice. Firește - o istorie rescrisă și resemnificată în acord cu cerințele momentului. Cum o istorie sintetică a partidului între cele două războaie mondiale s-a dovedit dificil de redactat (ba chiar imposibil, astfel că până în decembrie 1989 nu s-a putut cădea de acord asupra unei versiuni oficiale de istorie a PCR care să acopere întreaga perioadă a ilegalității), s-a ales calea biografiilor exemplare.

Metoda biografică – înțeleasă în dubla sa accepțiune: a) reconstituirea parcursului unui individ, realizată cu scopul de a explica fenomenele socioumane; și b) ansamblul activităților și procedeele utilizate pentru recompunerea biografiei unui individ (Iluț, 1997, p. 98), a fost mai puțin frecventată de istoriografiile marxiste (Knecht, 2000, p. 172), ce privilegiază «masele» în detrimentul individului. Din motive ideologice, dar și de ordin practic, ținând de evoluția raporturilor de putere între diferitele grupuri din interiorul PMR, scrierea biografiilor unor lideri comuniști comporta încă și mai multe dificultăți.

După autor și destinatar, textele cu caracter biografic produse în timpul regimului comunist pot fi încadrate în două categorii. Primele, în ordine cronologică, au fost textele de popularizare, în general de mică întindere, destinate publicului larg, scrise/semnate de neprofesioniști. Particularitățile acestor texte le fac interesante mai puțin ca sursă istorică, și mai mult pentru identificarea modalităților de falsificare a istoriei mișcării comuniste din România interbelică.

În timp⁶, au început să fie publicate și biografii realizate de istorici de la Institutul de Istorie a Partidului, cuprinse în rubrica «Evocări» a revistei *Anale*, editată de amintitul Institut. În paralel, au continuat să apară și texte de popularizare (*Eroi uteciști*, f.a.).

Un oarecare avânt al genului biografic, ca metodă de cercetare a trecutului, s-a

³ Congresul al V-lea, organizat la Moscova între iunie-iulie 1924.

⁴ Adaptarea din mers a legislației la noile realități a fost relatată de Marcel Pauker, într-o amplă autobiografie scrisă la cererea Cominternului, înainte de condamnarea sa la moarte în timpul Marii Terori. „Într-adevăr, guvernul a pus chiar atunci să se adopte la repezeală o lege anticomunistă, dar aceasta a survenit după arestări, nemaiimplicând deci cazul nostru. Pe bună dreptate, ne-am plasat pe poziția că noi nu am încălcat nici un fel de lege a țării [...]. Guvernul s-a zăpăcit în asemenea măsură încât, de pildă Dobrogeanu a fost condamnat la zece ani pentru complot, măcar că el fusese unicul acuzat în procesul său. Curtea de casație a trebuit să anuleze verdictul, în aplauzele generale“ (Brătescu, 1995: p. 80).

⁵ De pildă Marin C. Stănescu, un specialist în istoria partidului comunist interbelic, scria în 1971: „Situația creată prin afirmarea publică, în 1924, a pozițiilor amintite (a tezei autodeterminării, n.n.) a avut consecințe dintre cele mai grele pentru partidul nostru“ (Stănescu, 1971: 192).

⁶ Pentru o inventariere a biografiilor militanților mișcării comuniste clandestine în Sorin Șerban (1998), vezi «Ilegalități», (Boia, 1997/98: 133-147).

produs după Plenara CC al PCR din aprilie 1968, când au fost reabilitați o serie de militanți ai mișcării comuniste interbelice, condamnați în diferite procese, atât în timpul Marii Terori, cât și în procesele staliniste post-belice. În 1971, sub coordonarea lui Ion Popescu-Puțuri, ilegalist, directorul Institutului de Istorie a Partidului din deceniul șapte până în decembrie 1989, a apărut la Editura Științifică volumul *Purtători de flamuri revoluționare*, reunind portretele apărute anterior în publicația *Anale*. În deceniul opt au apărut în volum de sine stătător biografiile unor militanți precum Al. Dobrogeanu-Gherea (Cruceanu, Tănăsescu, 1971), Alexandru Constantinescu (Huscariu, 1970), Eugen Rozvan (Szikszay, Popa, Bulei, 1971), Josza Bela (Micu, Simion, 1971), David Fabian (Cutășteanu, Ioniță, 1972), Suzana Pârvulescu (Homenco, 1975), Timotei Marin (Stănescu, 1977), Filimon Sârbu (Bodea, 1978), Elek Koblos (Gergely, Stănescu, 1978). Parte dintre aceștia pieriseră la Moscova, în timpul Marii Terori (Al. Dobrogeanu-Gherea, David Fabian, Elek Köblös, Eugen Rozvan, Timotei Marin), alții – în țară, în timpul celui de-al doilea război mondial (Josza Bela, Filimon Sârbu, Suzana Pârvulescu).

În anii '80, interesul pentru biografiile ilegalistilor și pentru istoria partidului din ilegalitate descreește semnificativ. Astfel, rubrica de evocări din revista *Anale de istorie* a dispărut încă din a doua jumătate a anilor '70. Nu întâmplător, puținele biografii care mai apar în deceniul nouă au în centru ilegalisti precum Filimon Sârbu, avocat și anterior, ori pe cefaristul Ilie Pintilie (Popescu, 1983).

ILEGALIȘTI ȘI «EROI». PANTHEONUL COMUNIST

Pentru discutarea raportului dintre limbaj și putere, anume a modului cum s-a încercat legitimarea unei forțe politice marginale cu ajutorul unor artificii discursive, textele biografice destinate publicului larg sunt mai relevante decât biografiile redactate de istoricii profesioniști. Acestea apar pe piață primele, în ordine cronologică, și în multe cazuri au fost semante/asumate, nu se poate ști cu exactitate dacă și redactate integral, de lideri în funcție ai PMR, eventual cu experiență în mișcarea comunistă clandestină. Autoratul ar fi trebuit să reprezinte garanția «corectitudinii politice» a conținuturilor.

Încă din 1945, Editura Apărării Patriotice⁷ a lansat un mic volum, nesemnat, conținând biografii ale unor militanți comuniști decedați în perioada ilegalității, intitulat *Eroi și martiri ai luptei pentru bunăstarea poporului român*. Peste patru ani, în 1949, au apărut alte două broșuri – *Căzute în luptă*, conținând evocări biografice ale unor militanți ale stângii extreme și *Eroi și martiri ai clasei muncitoare*. Prima a apărut sub auspiciile Editurii Partidului Muncitoresc Român (PMR), a doua – editată de Federația Națională a Foștilor Deținuți și Internați Politici Antifasciști. În aceeași perioadă au apărut și unele mici biografii individuale, de pildă a Suzanei Pârvulescu (Chivu, 1948), soția liderului comunist Constantin Pârvulescu, care decedase în 1942, într-o casă conspirativă a partidului, din cauza unei probleme de sănătate. Autorea evocării era Ecaterina Chivu, soția viitorului prim-ministru Chivu Stoica, la rândul ei ilegalistă ce ispășise mai mulți ani de închisoare. Totuși, pentru acea perioadă, biografiile publicate individual au reprezentat mai mult excepția, optându-se pentru biografii colective.

Folosirea biografiei ca vector al propagandei, ori în scopuri didactic-moralizatoare, nu a fost o invenție a regimurilor comuniste. Cercetători care s-au aplecat asupra metodei biografice, în diferitele sale accepțiuni și moduri de utilizare, observă de pildă că *Viețile paralele* ale lui Plutarh, unde autorul compară, în oglindă, personaje ilustre din Grecia și Roma antică, este o lucrare greu clasabilă într-un gen anume, putând fi socotită de istorie, de filosofie sau o biografie colectivă (Wilmot H. McCutchen, la K.S.B. Keats-Rohan, f/d)⁸. Pornind de la viețile unor oameni iluștri, Plutarh a intenționat o scriere cu cert caracter educativ-moralizator.

Analizând un material biografic referitor la femeile engleze și americane din secolele al XIX-lea și al XX-lea, regăsibil sub forma unor colecții de texte biografice, Alison Booth observă că biografiile colective sunt în cele mai multe cazuri dominate de retorică și folosesc unor scopuri pur didactice. Prin criteriul de selecție folosit în alegerea personajelor ale căror vieți merită a fi aduse la cunoștința marelui public, mai mult chiar decât biografia individuală, colecțiile de texte gen «povestea vieții»

⁷ Continuatoarea în timpul celui de-al doilea război mondial a Ajutorului Roșu Muncitoresc (MOPR, după denumirea sovietică), Apărarea Patriotică era la origine o structură patronată de partidul comunist care avea ca scop colectarea de fonduri și bunuri pentru ajutorarea deținuților comuniști și a familiilor acestora. După război, Apărarea Patriotică a îndeplinit tot rolul unei organizații de asistență socială, care avea ca grupuri-țintă orfanii și văduvele de război, invalizii etc. (Măteșescu, 2/1965: 382-402) Apărarea Patriotică a fost desființată la începutul lui 1948.

⁸ Wilmot H. McCutchen, citat de K.S.B. Keats-Rohan în *Biography, Identity and Names: Understanding the Pursuit of the Individual in Prosopography*, disponibil on-line la <http://prosopography.modhist.ox.ac.uk/images/06%20KKR.pdf.pdf> (accesat 29.12.2012).

sunt traversate de «firul roșu» al retoricii. Astfel, o colecție de biografii ale unor oameni iluștri vor transmite invariabil cititorului sentimentul grandorii, ale unor militante feministe vor descrie în final feminitatea etc (Booth, 2004, pp. 9-10).

Persoanele incluse în galeria de «eroi și martiri ai clasei muncitoare» evident nu se mai aflau în viață la momentul redactării textelor biografice. Într-o primă fază, în 1945, au fost popularizați Ilie Pintilie, Donca Simo, Lazăr Grunberg, Bernad Andrei, Elena Pavel, Constantin David, Filimon Sârbu, Pompiliu Ștefu, Nicolae Mohănescu, Iustin Georgescu, Petre Gheorghe și Nicolae Atanasof, Francisc și Lili Paneth, Ada Marinescu, Dr. Kornhauser și Elisabeta Nagy – în total 17 nume. Dintre aceștia, majoritatea (Pintilie, Filimon Sârbu, Ștefu, Mohănescu, Petre Gheorghe, Nicolae Atanasof și ultimii cinci) fuseseră condamnați la moarte de regimul lui Ion Antonescu. Ilie Pintilie, Elena Pavel și Donca Simo muriseră în închisoare, primii doi în urma unor accidente (primul la cutremurul din noiembrie 1940 care a distrus închisoarea Doftana, a doua în urma unui incendiu cauzat de bombardamentele aviației americane asupra Ploieștiului, din 1943); Donca Simo a murit anterior războiului, urmare a unei afecțiuni netratate în regim penitenciar. Lazăr Grunberg și Andrei Bernad muriseră într-un lagăr din Transnistria.

Volumul *Eroi și martiri ai clasei muncitoare*, din 1949, a inclus în galeria merituoșilor pe socialistul Ștefan Gheorghiu (decedat în martie 1914, cu șapte ani înainte de apariția partidului comunist), pe Ilie Pintilie, Bela Breiner, Gheorghe Crosneff, Haia Lifschitz și Josza Bela – cu totul șase persoane. Dintre aceștia, Ilie Pintilie fusese evocat și în 1945.

În primii ani, au fost alese pentru glorificare persoane despre care se putea spune că muriseră «în slujba cauzei», indiferent de origine etnică ori apartenență de gen. Mai mult, moartea celor mai mulți dintre ei se produsese în condiții dramatice, urmare a unei stări de conflict cu regimul consfințită de justiție. Cu timpul, structura pantheonului comunist a cunoscut modificări. Sub egida Uniunii Tineretului Comunist, spre finalul regimului a apărut o producție greu definibilă (*Eroi uteciști*, f.a.) (nesemnată, fără editură, fără an și loc de apariție, biografiile prezentându-se sub forma unor pliante), care oferea date despre următorii: Constantin Burcă, Iosif Clisci, Ludovic Czeller-Gal, Cornel Elias, Iosif Fonaghi, Iustin Georgescu, Petre Gheorghe, Constantin Godeanu, Haia Lifșit (așa apare ortografia numelui), Ludovic Minschi, Elena Pavel, Vasile Roaită, Alexandru Rusu, Filimon Sârbu, Vasile Tudose – în total 15 persoane.

În statistica de studiu aflat în volumul ce inventariază miturile comunismului românesc (Șerban, 1997, pp. 146-147) apar 19 nume, inclusiv ale lui Nicolae și Elena Ceaușescu.

Analizând strict numeric, se poate concluziona că indiferent de modificarea structurii, pantheonul comunist a fost destul de redus, atât în anii '50, cât și în deceniul nouă neavând mai mult de 20 de ocupanți (între 15 și 20). Observația este cu atât mai interesantă cu cât numărul «ilegaliștilor» a crescut de-a lungul regimului comunist, în ciuda biologiei care ar fi trebuit să conducă spre fenomenul invers. Secretul gonflării numerice a grupului ilegaliștilor constă în măsuri de ordin administrativ.

Cu timpul, au fost create sisteme de evidență a membrilor și simpatizanților partidului comunist ilegal, a deținuților și internaților politici antifasciști, precum și a celor decedați în diferite împrejurări înainte de 23 august 1944. În 1947 a apărut Federația Română a Foștilor Deportați și Deținuți Politici Antifasciști (sucursala română a FIAP). Conform actului constitutiv, aceasta se ocupa, între altele, de «ajutorarea foștilor deportați sau deținuți politici suferinzi, a văduvelor și a orfanilor lor» (punctul II. a) din Statut), «cercetarea morții deportaților și deținuților politici dispăruți și furnizarea de informații asupra lor» (punctul II. b), «menținerea amintirii prețioase a deportaților și deținuților politici căzuți victime terorii fasciste»⁹ (punctul II. c). Așadar, Federația nu era doar o structură pro-memoria, ci și un for de validare a calității de «erou».

În octombrie 1955, prin hotărâre a Secretariatului CC al PMR, Federația și-a schimbat denumirea în Asociația Foștilor Deținuți Antifasciști (AFDA). În mai 1956 a fost constituită o comisie formată dintr-un reprezentant al Comisiei Controlului de Partid, unul de la Secția Cadre a Comitetului Central, unul de la Secția Organizatorică și un reprezentant al Asociației. Câteva luni, Comisia a controlat modul cum se acordase calitatea de ilegalist. Referatul final al comisiei indica

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fondul 45, dosar 1, f. 1.

modalitățile de ținere a evidenței ilegaliștilor, pe ce criterii să se facă repartizarea în muncă a membrilor de partid cu stagiul în ilegalitate, modalitățile de acordare a stimulentele morale și materiale, a ordinelor și medaliilor. Un an și jumătate mai târziu, în mai 1958, situația AFDA a fost discutată în Secretariatul CC al PMR, constatându-se că «ajutoarele și pensiile au fost acordate în unele cazuri cu ușurință». Ca urmare, Asociația a fost practic definiată, chestiunea evidenței ilegaliștilor fiind preluată de diferite structuri ale partidului. Funcția de reprezentare în relația cu asociații și federații similare din străinătate a fost încredințată unui Comitet al foștilor deținuți antifasciști¹⁰.

Conform referatului comisiei prezentat Secretariatului CC în ianuarie 1947, la data amintită în România existau aproximativ 5500 de ilegaliști. Numărul îi cuprindea atât pe membrii de partid cu stagiul în ilegalitate, dar și masa mult mai mare a simpatizanților¹¹.

Evaluarea calității de ilegalist s-a modificat radical după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu. Dacă până atunci se acordase cu parcimonie, ulterior cuvântul de ordine a fost indulgența. La Congresul al IX-lea al PCR, din 1965, primul după alegerea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al PCR, s-a decis extinderea grupului de ilegaliști. Până atunci, doar 1209 persoane erau considerate strict membri de partid cu stagiul din ilegalitate (ilegaliști propriu-ziși). Prin decizia Congresului, în următorii trei ani li s-a mai acordat statutul de ilegalist la încă 3180 de persoane, rezultând un total de 4209 membri ai PcdR ilegal (Degeratu, 2012, pp. 212-213). De-a lungul timpului au existat mult mai multe cereri de accedere în grupul amintit. Fondul Dosarele personale ale luptătorilor antifasciști, aflat la Arhivele Naționale din București cuprinde aproximativ 9000 de fișe de evidență a ilegaliștilor, reprezentând tot atâtea persoane care au solicitat analiza cazului.

Calitatea de ilegalist a fost în ultimă instanță o chestiune administrativă, guvernată de reguli modificate în mai multe rânduri, funcție de momentul politic. Între timp, unii trecuseră la cele veșnice, fără ca situația lor să fi fost consfințită definitiv de instanțele abilitate ale partidului. Evident, câți ilegaliști vor fi fost în realitate este aproape imposibil de cunoscut.

De-a lungul vremii, după cum se poate constata cercetând arhiva acestei Asociației Foștilor Deținuți Antifasciști, aflată la Arhivele Naționale Istorice Centrale de la București, mulți urmași ai unor persoane decedate (văduve, fii și fiice) s-au adresat Federației, pentru recunoașterea anilor de detenție și dobândirea unor ajutoare bănești. Din punct de vedere administrativ, au fost incluși în categoria «eroilor» persoane a căror moarte nu se produsese urmare a confruntării directe sau indirecte cu regimul aflat la putere în România între 1918-1944; mai mult chiar, unii avuseseră legături tangențiale cu mișcarea comunistă.

Au rezultat mai multe categorii de «eroi», care ar putea fi clasificați astfel: a) decedați înainte de 23 august 1944 (în perioada de ilegalitate); b) decedați după 23 august 1944. În prima categorie intrau: a1) socialiști, decedați înainte de fondarea partidului comunist, asumați ulterior de acesta, precum Ștefan Gheorghiu; a2) «eroi» propriu-ziși (militanți ai mișcării comuniste condamnați la moarte și executați, decedați în urma anchetelor, în închisori, lagăre etc); a3) militanți decedați în războiul civil spaniol sau în rezistența franceză (a căror moarte, așadar, nu fusese cauzată de regimul de la București); a4) decedați în lagărele din Transnistria (inclusiv evrei a căror legătură cu mișcarea comunistă fusese sporadică, deportați mai mult pe criterii etnice decât politice). Printre «eroii» produși de partid după încheierea perioadei de ilegalitate s-au numărat: b1) persoane decedate în 1945, în perioada cât partidul comunist s-a luptat pentru acapărarea deplină a puterii (manifestația din februarie 1945, premergătoare instalării guvernului Petru Groza, manifestația din fața Palatului Regal din 8 noiembrie 1945 ș.a.); b2) soldați decedați pe front, în timpul campaniei din Vest (septembrie 1944-mai 1945).

În ciuda inflației de «eroi» apăruiți pe cale administrativă, numărul celor popularizați ca atare nu a crescut proporțional. Ba chiar partidul a împărțit cu parcimonie nemurirea prin neuitare. Așa se face că, în anii '80, doar Ilie Pintilie, Vasile Roaită și Filimon Sârbu mai erau onorați ca atare, chiar dacă și gloria lor era cu mult mai palidă decât la începutul deceniului șase.

Sociologul Pavel Câmpeanu susține că pantheonul comunist a fost «epurat» pe criterii etnice. Utcist de origine evreiască, Pavel Câmpeanu a ispășit în timpul

¹⁰ Vezi ANIC, Fond CC al PCR-Secția Cămară, dosar 5/1958, f. 23-25.

¹¹ Folosesc conceptele de activist, membru, simpatizant așa cum au fost ele definite la <http://www.ilegalisti.ro/node/1>.

celui de-al doilea război mondial o pedeapsă privativă de libertate la închisoarea Caransebeș, din Banat, alături de cei mai importanți lideri ai partidului din acea vreme. După 1990 a publicat un volum bazat pe a observațiile directe, dar și pe unele reflecții analitice ulterioare. Referitor la criteriile de clădire a pantheonului comunist, Câmpeanu a rememorat o discuție cu Mihail Roller, pe atunci director al Institutului de Istorie a PMR.

Întâmplarea mi-a oferit prilejul să discut despre această amnezie strategică cu unul din principalii ei gestionari direcți, cu Mihail Roller, la Institutul de Istorie a Partidului, al cărui director era. În cursul convorbirii, el a luat o hârtie care se găsea pe biroul lui și mi-a întins-o să o citesc. Era procesul-verbal de execuție a unui utecist condamnat la moarte în 1943, cu care întâmplător fusesem amic, Aurel, al cărui nume evreiesc nu mi-l amintesc. Tânărul a căzut strigând: «Trăiască Partidul Comunist!», menționa comandantul plutonului de execuție în procesul verbal pe care-l întocmise. «Asta ținută de erou – a comentat Roller – dar cum să-l popularizez cu așa nume?» Sub supravegherea antisemitismului evreiesc, istoria partidului era retușată conform principiului: decât cu martiri evrei, mai bine fără martiri. (Câmpeanu, 2002, p. 185)

În afară de cel etnic, au mai operat și alte criterii de excludere. La criteriul fidelității absolute față de cauză, demonstrată cu prilejul arestărilor și anchetelor, nu s-a renunțat până în 1989. Acesta, mai cu seamă, a barat drumul spre soclu multor ilegaliști.

LIMBAJUL ÎN SLUJBA PUTERII. TEHNICI DE FALSIFICARE A ISTORIEI IDENTIFICATE ÎN BIOGRAFIILE COLECTIVE ALE MILITANȚILOR COMUNIȘTI

Ideea-forță a biografiilor colective apărute imediat după 23 august 1945 a fost cuprinsă chiar din titlul acestora: persoanele selectate aparțineau categoriei «eroilor», mai mult chiar, avuseseră parte de o moarte violentă, martirică.

Ca surse istorice, valoarea biografiilor eroice este îndoielnică. Date reale, amalgamate cu jumătăți de adevăr și cu falsuri grosolane, sunt scufundate în oceanul «limbii militante». Modul de folosire a limbajului trădează scopul acestor texte: nu reconstituirea istoriei comunismului românesc interbelic prin mijlocirea unor personaje reprezentative, ci legitimarea unei grupări ajunsă la putere printr-o șansă nesperată. Sintaxa, lexicul și stilul utilizate demonstrează că aceste texte nu și-au propus să demonstreze/să informeze, ci să emoționeze. Ele oferă, totodată, un inventar al metodelor și tehnicilor de falsificare a istoriei partidului utilizate după ajungerea acestuia la putere.

Din punct de vedere al stilului, *imprecizia* este dominantă biografiilor eroizate ale militanților comuniști. Escamotarea concretului, echivocul, reprezintă de altfel și principala metodă de falsificare a trecutului mișcării clandestine comuniste.

Fără date conexe, provenite din alte surse, adeseori este greu de înțeles cine a fost personajul, ce a făcut concret pentru partid, pentru ce fapte a ajuns la închisoare și în fața plutonului de execuție. Din textele amintite, faptele lipsesc aproape cu desăvârșire. Așa cum, de altfel, se întâmplase și în realitate. Falsul s-a operat nu prin adăugarea unor inexistente, ci suplinind lipsurile prin artificii stilistice. În unele cazuri, imprecizia merge atât de departe încât nu se precizează nici măcar anul nașterii persoanei evocate.

Donca a cunoscut din fragedă copilărie viața aspră și plină de lipsuri a țăranului român din acea vreme. Părinții ei, țărani săraci dintr-un sat din apropierea Bazargicului, neavând cu ce s-o întrețină, trimit pe Donca – la vârsta de 12 ani – la lucru într-un atelier de covoare. (*Căzute în luptă*, 1949)

Neclare sunt mai ales faptele care au adus militantul în coliziune cu autoritățile statului, cu alte cuvinte, măsura concretă a opoziției față de regimul politic contestat de partidul comunist. Elena Pavel, de pildă, era o comunistă din Basarabia, ce studiasse în anii '30 la Iași. A ajuns în mișcare prin intermediul unei surori mai mari, Maria, reținută de istoria neoficială a partidului comunist drept persoana care acceptase o cerere în căsătorie a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în vremea când ambii erau la închisoare. O a treia soră – Victoria Sârbu, a fost principala colaboratoare a lui Ștefan Foriș, liderul partidului din anii celui de-al doilea război mondial, ulterior condamnată în

«procesul Pătrășcanu». Elena Pavel a fost arestată în 1942, împreună cu un grup ce activa în organizația Ajutorului Roșu. Condamnată, a murit în 1943 în închisoarea de la Ploiești, într-un incendiu izbucnit urmare a bombardamentelor anglo-americane asupra amintitei zone petroliere. Despre arestare, biografia eroică spune: «Teroarea hitleristă e în toi. În toiu aceste lupte – grea, istovitoare, plină de primejdii – este arestată în 1942» (*Eroi și martiri...*, 1945). Nu se spune ce funcție deținea în momentul arestării, nici de ce anume se făcuse vinovată.

Un adevărat delir retoric este oferit pentru a «explica» moartea lui Filimon Sârbu, un tânăr comunist executat în iulie 1941. Grație arhivelor, astăzi se pot reconstitui împrejurările reale ale condamnării la moarte (Diac, 2011). În iunie 1941, în chiar zilele când România intra în al doilea război mondial, un grup de tineri comuniști din Constanța au fost reclamați Siguranței că plănuiesc să arunce în aer uzina de apă a orașului, pentru a semnaliza astfel aviației sovietice. În cel mai bun caz, ideea – dacă a existat cu adevărat – nu a depășit stadiul de intenție. Condamnarea la moarte a avut scop «didactic-preventiv», servind drept avertisment pentru ce se poate întâmpla potrivnicilor în situația de beligeranță în care se afla România din iunie 1941. În biografia eroizată, arestarea lui Filimon Sârbu este descrisă astfel:

Provocarea agenților Gestapoului și Siguranței duce la arestarea unui grup de tineri constănțeni în frunte cu Filimon Sârbu. Și asta odată cu dezlănțuirea atacului perfid împotriva Uniunii Sovietice. Filimon Sârbu ca și ceilalți tineri e supus celor mai bestiale torturi, e ars cu fierul roșu, numai pentru a-și recunoaște «vinovăția». Dar despre ce «vinovăție» e vorba? Acea de a fi dus lupta împotriva fascismului, dar mai ales aceea de a fi susținut că războiul dezlănțuit de trădătorul Antonescu e un război străin de interesele poporului nostru, criminal și trădător. «Vina» de a fi arătat că acest război antisovietic târăște țara în cea mai mare catastrofă națională. «Vina» de a fi susținut că prietenia cu Uniunea Sovietică și Națiunile Unite este singura cheazăie a libertății și independenței noastre naționale. «Vina» de a fi luptat împotriva hitlerismului, pe care-l considera cel mai mare dușman al libertății popoarelor, al culturii și progresului. (*Eroi și martiri...*, 1945)

Câteva elemente nu lipsesc niciodată din biografiile eroice ale militanților comuniști «căzuți în luptă». Însurate, compun portretul-robot eroului comunist: proveniența dintr-un mediu familial modest, pauper (postulat de ideologie cu termenul de «origine socială»), având ca rezultat o copilărie nefericită și o profesionalizare timpurie; profesia (extracția «proletară»); angajamentul timpuriu în slujba cauzei; uneori – vectorul de diseminare a ideologiei comuniste (realizat în mod real prin lecturi, grație frecventării mediilor muncitorești grație profesiei, grație influenței enturajului); arestări/perioadele de detenție; conduita în anchetă, în detenție și în fața morții (proba devotamentului). Acest din urmă criteriu mai ales a determinat dimensiunile liliputane ale pantheonului comunist: majoritatea militanților cedau presiunilor reale – fizice și psihice – pe care agenții de poliție le exercitau fără parcimonie, și ajungeau să colaboreze cu autoritățile, trădând mișcarea într-o formă sau alta.

Scopul biografiilor eroizate transpare și din *lexicul* utilizat, străbătut de *maniheism*. Observația lui Françoise Thom asupra limbii de lemn este valabilă și în cazul de față: «concepția maniheistă intervine profund în specificitatea lexicului; ea este la originea atât a registrului polemic, cât și a folosirii militante a cuvintelor» (Thom, 2005, pp. 52). Dintre planurile unde operează opoziția «bine» – «rău» identificate de Thom – geografic (între cele două «blocuri» politico-ideologice – Estul și Vestul), socio-politic (comuniști vs. opoziția internă) și temporal (trecut-prezent), în cazul textelor de față sunt reperabile toate trei, cu unele adaptări. Ținând seama atât de perioada când au apărut (anii 1940), precum și de perioada descrisă, opoziția geografică demonizează Germania – «dușmanul» Uniunii Sovietice din perioada războiului. Cea mai puternică axă de opoziție este cea socio-politică, dispusă temporal («noi» vs. «ei» plasată în perioada când au trăit militanții evocați).

Dintre nenumăratele exemple, alegem:

Justin Georgescu a dus lupta pentru încadrarea tineretului în rândurile frontului patriotic de luptă împotriva cârdășiei cu nemții, pentru alungarea nemților din țară, pentru ieșirea din nelegiuitul război împotriva Națiunilor Unite, pentru prietenie și luptă comună cu Uniunea Sovietică și aliați, pentru o Românie liberă, democratică și independentă. (*Eroi și martiri...*, 1945, p. 51)

Guvernul de trădare al lui Antonescu îndrepta cu furie ascuțișul teroarei bestiale în primul rând împotriva celor mai hotărâți luptători. Cu ură drăcească, urmărirea exterminarea celor mai buni fii ai poporului-conducătorii care-l îndrumau pe calea ce ducea spre zărilor însoțite ale salvării țării din prăpastia în care-l zvârliseră trădătorii, spre zărilor unei Româнії libere, democratice, independente și fericite. (*Eroi și martiri...*, 1945, p. 53)

Ținând seama de scop și destinatar, pentru realizarea maniheismelor sunt alese cuvinte sonore, categorice, militante. Acest criteriu operează pentru toate părțile de vorbire. În toate aceste texte apar verbe precum: a schingiui, a tortura, a condamna, a executa, a extermina, a răzbuna, a asmuți, a smulge, a demasca, a cuceri; substantive-avânt, dușman, represiune, clică, bandă, masacru, teroare, exploatare, tiranie, luptă, muncitor/muncitorime, slugă, fascist, ură. Există, de asemenea, o preferință pentru perifraze, în general formată dintr-un substantiv și un adjectiv, ambele puternice și care se potențează reciproc, precum: «sălbatica represiune», «represiunea sângeroasă», «clica reacționară», «bandele fasciste/legionare», «masacru mișelesc», «tiranie hitleristă», «fiară fascistă», «tortură bestială», «unealtă mârșavă»; dar și în structura substantiv și două adjective, precum: «sângeroasa teroare fascistă», «mârșava exploatare burghezo-moșierească», «crunta exploatare capitalistă», «clasa reacționară sângeroasă».

Interesant de observat că în unele texte există una-două propoziții/fraze cu valoare de adevăr ridicată, care citite atent, anulează întreg efortul de mitificare, semn că realitatea era bine-cunoscută și că în cercurile intime ale puterii mai existau puține iluzii legate de trecutul mișcării comuniste.

De pildă în biografia lui Filimon Sârbu anterior menționată apare următoarea propoziție: «Grație bestialității lor au fost înăbușită în sânge orice mișcare de rezistență față de cotropitorii nemți și uneltele lor mârșave» (*Eroi și martiri...*, 1945, p. 41). În fapt, se recunoștea că pe teritoriul României nu a existat nici un fel de rezistență anti-nazistă, ca în alte țări europene, nici condusă de partidul comunist, nici de altcineva. Altfel spus, că nici chiar Filimon Sârbu, protagonistul evocării, nu izbutise în realitate mare lucru. În cuprinsul textului, propoziția citată este plasată după un fragment pur retoric, format din 132 de cuvinte care nu spun nimic concret despre Filimon Sârbu.

Sau în biografia dedicată lui Pompiliu Ștefu și Nicolae Mohănescu, doi muncitori de la Întreprinderea Monitorul Oficial, condamnați la moarte în 1942, se spune:

După un simulacru de proces, sunt condamnați la moarte. Tovarășii lor, soțiile lor mai speră încă în comutarea pedepsei în muncă silnică pe viață. Dar între timp un tren a fost aruncat în aer și groaza călăilor crește. Pompiliu Ștefu și Nicolae Mohănescu trebuie să servească de exemplu. Să se vadă că oricine va îndrăzni să ceară libertate și lumină în țara antoneștilor [sic!] va plăti cu viața. (*Eroi și martiri...*, 1945, pp. 46-47)

Se admite că nu pericolozitatea faptelor comise de cei doi muncitori a produs condamnarea lor la moarte, ci [...] contextul nefavorabil (explozia unui tren în zilele când se aștepta comutarea pedepsei cu moartea). Indirect, se mai admite un fapt real: că «sângerosul regim burghezo-moșieresc» condamna la moarte comuniști cu titlu excepțional, în multe cazuri comutând într-o pedeapsă privativă de libertate, ce-i drept, de lungă durată.

Biografiile personajelor și implicit istoria PCdR au fost înfrumusețate grație unor artificii retorice. De pildă, în cazul biografiilor s-a uzat pe scară largă de augmentarea contextului. Atunci când datele reale erau puține, se discuta în general.

Analizând mai în amănunt biografia eroică a lui Filimon Sârbu rezultă și alte metode de falsificare a istoriei PCdR.

De pildă atribuirea de semnificații în acord cu ideologia, semnificarea dezirabilă sau extrapolarea ilicită. Textul debutează în ordine invers cronologică, enunțând mai întâi moartea eroului. În paragraful următor se afirmă:

Pe cerul întunecat al țării fulgerase această știre prevestitoare a represiunii sângeroase pe care regimul tiraniei hitleriste o pregătea oricărei manifestări antifasciste, dar care desvâluia în același timp și faptul că poporul român este împotriva războiului nelegiuit antisovietic, chiar de la începutul lui. (*Eroi și martiri...*, 1945, p. 37)

Textul încearcă să inducă ideea că Filimon Sârbu ar fi fost doar exponentul

opinie generale, reprezentantul opiniei publice indignate de intrarea României în războiul împotriva Uniunii Sovietice. Or este clar că, cel puțin până la înfrângerea coaliției germano-italo-române la Stalingrad, forțele politice și opinia publică au fost favorabile angajării României pe frontul din Est, pentru recuperarea provinciilor cedate Uniunii Sovietice în vara lui 1940. Pornind de la un caz izolat-al comunistului Filimon Sârbu, se extinde judecata de valoare la nivelul întregii populații și a întregii perioade a războiului. Aceeași metodă, a extrapolării ilicite, se vede și mai clar din următorul paragraf, unde se face referire la evenimente mult ulterioare morții lui Filimon Sârbu:

Într-adevăr, pe măsură ce greutățile războiului creșteau, teroarea bestială hitleristă făcea să curgă șiroaie de sânge pe întreg cuprinsul țării și în teritoriile vremelnice cucerite. Masacrele de la Iași, baia de sânge de la Odesa, ororile de la Râbnîța, Tiraspol, Suceava etc, la care se adaugă executările fără șir a patrioților, exterminarea antifasciștilor în închisori, schingiuirile, deportările, internările și atâtea altele, sunt doar câteva puține exemple. Dar în același timp începea să crească adversitatea poporului împotriva nemților și slugilor lor, care ne târăseră în dezastrul acestui război nelegiuit împotriva marelui nostru vecin de la Răsărit. (*Eroi și martiri...*, 1945, p. 37)

Altă tehnică de falsificare a istoriei partidului a constat în privilegierea principului cauzalității, pe modelul «dacă a... atunci b». Filimon Sârbu s-a înrolat în mișcarea comunistă, se spune în biografia eroică, ca răspuns la ascensiunea extremei drepte.

În acest timp, însă, începuse să se întărească fascismul atât în țară cât și în străinătate. Vede cu ochii săi înșelătoria și trădarea legionară. [...] Pășește deci cu hotărâre la lupta împotriva lor. Se încadrează activ în mișcarea antifascistă. (*Eroi și martiri...*, 1945, p. 38)

În realitate, în cele mai multe cazuri, împrejurările și motivațiile înregimentării în mișcarea comunistă ilegală nu au fost atât de clare și liniare, și au ținut de un complex de factori. Noi documente de arhivă fac loc întâmplării, hazardului, ca explicație pentru înrolare în mișcarea comunistă clandestină, întâmplare favorizată de un anumit context social și personal. În tot cazul, înregimentarea în mișcarea comunistă clandestină merită mai multe nuanțe decât au fost dispuși să-i acorde propagandiștii partidului, ținută în frâu de determinismul marxist potrivit căruia individul acționează în virtutea unor legități obiective și raționale.

În sfârșit, eroizarea apare în aceste texte ca metodă de fabricare a «eroului», ca tehnică de sine stătătoare, dar și de sumă a celor prezentate până acum.

Mereu hărțuit de agenții poliției care-l urmăreau pas cu pas, el își dă seama că va putea duce lupta în mai bune condițiuni în altă localitate, unde să nu fie cunoscut de agenți. (*Eroi și martiri...*, 1945, pp. 38-39)

Acest fragment afirmă că ilegalistul se opune în mod conștient unei forțe net superioare, trasând astfel caracterul eroic al personajului în discuție.

CONCLUZII

În 1944, din grupare marginală în societatea românească, partidul comunist a ajuns forță politică de guvernământ și în scurt timp, unica formațiune legală. Deficit cronic de legitimitate s-a încercat a fi recuperat falsificând istoria prea modestă a mișcării comuniste dintre cele două războaie mondiale. Analiza biografiilor colective ale unor militanți decedați în perioada de ilegalitate, destinate publicului larg, permite reconstituirea metodelor de falsificare a trecutului utilizate în primii ani după cucerirea puterii. Falsurile s-au operat nu prin adăugiri, ci cu ajutorul artificiilor logice și de limbaj. Metodele de falsificare identificate sunt: imprecizia, escamotarea realului; augumentarea contextului; camuflarea unor fraze cu valoare de adevăr ridicată în paragrafe retorice; atribuirea de semnificații în acord cu ideologia, semnificarea dezirabilă sau extrapolarea ilicită; privilegierea principului cauzalității; eroizarea.

BIBLIOGRAFIE

VOLUME

- Bodea, Gheorghe I. (1978), *Filimon Sârbu*, București, Editura Politică.
- Booth, Alison (2004), *How to Make it as a Woman. Collectiv Biographical History from Victoria to the Present*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Brătescu, Gh. (ed.) (1995), *Ostalinistă. Lichidarea lui Marcel Pauker*, Documente traduse și adnotate de G. Brătescu. Postfață de Florin Constantiniu, București, Univers Enciclopedic.
- Căzute în luptă* (1949), București, Editura Patridului Muncitoresc Român.
- Cățanuș, Dan (coord.) (2012), *România, 1945-1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, București, Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (INST).
- Chivu, Ecaterina (1948), *Suzana Pârvulescu*, București, Federația Foștilor Deținuți și Internați Politici Antifasciști.
- Câmpeanu, Pavel (2002), *Ceaușescu. Anii numărătorii inverse*, Iași, Polirom.
- Cruceanu, Mihail - Tănăsescu, Florian (1971), *Al. Dobrogeanu-Gherea*, București, Editura Politică.
- Cuțișteanu, Simion - Ioniță, Gh. I. (1972), *David Fabian*, București, Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR.
- Eroi și martiri ai clasei muncitoare*, (1949), București, Federația Națională a Foștilor Deținuți și Internați Politici Antifasciști.
- Eroi și martiri ai luptei pentru bunăstarea poporului român*, (1945), București, Editura Apărării Patriotice.
- Eroi uteciști, f.l., f.a.*, publicație aflată în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București.
- Gergely, L. - Stănescu, Marin C. (1978), *Elek Koblos*, București, Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR.
- Homenco, Suzana - Elisabeta Ioniță (1975), *Suzana Pârvulescu*, București, Editura Politică.
- Huscariu, N. (1970), *Alexandru Constantinescu*, București, Editura Politică.
- Iluț, Petre (1997), *Abordarea calitativă a sociumanului. Concepte și metode*, Iași, Polirom.
- Micu, I. - Simion, Aurică (1971), *Josza Bela. 1898-1943*, București, Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR.
- Onișoru, Gh. (1996), *Alianțe și confruntări între partidele politice din România. 1944-1947*, București, Fundația Academia Civică.
- Stănescu, Marin C. (1977), *Depun mărturie în fața istoriei: Timotei Marin, militant și publicist comunist (1887-1937)*, Iași, Editura Junimea.
- Stănescu, Marin C. (1971), *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921-1924*, București, Editura Politică.
- Szikszay, Iuliu - Popa, Marin - Bulei, Ion (1971), *Eugen Rozvan*, București, Editura Politică.
- Thom, Françoise (2005), *Limba de lemn*, Traducere de Mona Antohi, Studiu introductiv de Sorin Antohi, București, Humanitas.

STUDII ÎN VOLUME COLECTIVE

- Sorin, Șerban (1998), «Ilegaliștii», în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, București, Nemira, pp. 133-147.

ARTICOLE

- Degeratu, Claudiu (2012), «Nicolae Ceaușescu și noii ilegaliști ai Partidului Comunist Român. 1965-1968», *Arhivele Totalitarismului*, nr. 74-75, pp. 208-216.
- Knecht, Robert J. (2000), «La biographie et l'historien», *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 52, pp. 169-181.
- Maticescu, Olimpiu (1965), «Din activitatea Apărării Patriotice, sub conducerea PCR, în perioada 9 mai 1945- ianuarie 1948», *Studii - Revistă de istorie*, nr. 2, pp. 382-402.

RESURSE WEB

Diac, Cristina, «Filimon Sârbu, erou din întâmplare», *Historia*, iunie 2011, disponibil la http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/filimon-sarbu-erou-intamplare# (accesat la 02.01.2013).

Keats-Rohan, K.S.B., Biography, *Identity and Names: Understanding the Pursuit of the Individual in Prosopography*, disponibil on-line la <http://prosopography.modhist.ox.ac.uk/images/06%20KKR.pdf.pdf> (accesat 29.12.2012).